

УДК 94(477) «1918»

Федір Проданюк
(Київ, Україна)**ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ
(КВІТЕНЬ – ГРУДЕНЬ 1918 РОКУ)**

У статті аналізуються основні напрями фінансової політики Української Держави 1918 р.

Ключові слова: Українська Держава, гетьманат, фінанси, гроші.

This article analyzes the main areas of financial policy of the Ukrainian state in 1918.

Key words: Ukrainian State, hetmanate, finance, money.

Постановка проблеми. Через фіскальну, податкову, грошово-кредитну політику держави здійснюють управління власною економікою та забезпечують її стабільність. Дане завдання особливо важливе для керівництва незалежної України в сучасних умовах. Його вирішення потребує ґрунтовного аналізу історичного досвіду національної фінансової політики. Зокрема, спроб уряду Української Держави (квітень-грудень 1918 р.) впорядкувати грошовий обіг.

Стан наукової розробки проблеми. Окремі питання формування фінансової політики Української Держави у квітні – грудні 1918 р. проаналізовані в працях М. Гнатишака, Д. Дорошенка, Х. Лебідь-Юрчика, Б. Маргоса та Я. Зозулі, Л. Немонова. В роки незалежності дані проблеми досліджували І. Виговський, С. Голубка, М. Дмитрієнко та О. Лисенко, В. Перапядя, Р. Тхоржевський та ін. Серед наукових праць з даної проблеми помітно виділяються роботи П. Гай-Нижника [11].

Метою статті є аналіз основних напрямів фінансової політики Української Держави гетьмана П. Скоропадського.

Виклад основного матеріалу. Після державного перевороту в Україні 29 квітня 1918 р. гетьманський уряд мав вирішувати складні проблеми в області фінансів та грошового обігу. Саме тому 3 травня 1918 р. на засіданні Ради Міністрів обговорювалося питання щодо подолання фінансової кризи в Україні. Під час обговорення міністр фінансів А. Ржепецький запропонував такі основні напрями фінансової політики гетьманату: організація друкування грошових знаків не за кордоном, а на території України; грошові знаки друкувати в Києві в типографії Кульженка та в Одесі в військовій типографії; дозволити обов'язковий обіг на території держави купонів; ввести монополні ціни на цукор, тютюн та сірники; підвищити залізничні тарифи й відновити державну винну монополію [1, Арк. 7-10].

Керівництво гетьманату прагнуло подолати нестачу грошей шляхом друкування нових грошових знаків. 9 травня 1918 р. уряд ухвалив закон про збільшення обсягу емісії, яка мала становити понад 500 млн. крб. [5]. Крім того, Рада Міністрів прийняла рішення про випуск короткотермінових зобов'язань Державної скарбниці. Щорічний прибуток встановили у розмірі

3,6%, або один шаг у день. Купони до них мали вартість 90 шагів. Вони могли бути в обігу окремо від самих білетів [4, Арк. 7-8]. Однак ці дії не задовольнили потреб гетьманату у грошах. Тому керівництво Української Держави не скасовує рішення Центральної Ради про вживання українських поштових марок, як грошових знаків. З цією метою на реверсі марок вмістили напис «Ходить нарівні з дзвінкою монетою», а над ним – тризуб. Їх номінал оцінили у шагах. Поряд з цим, гетьман залишив в силі рішення уряду УНР про надання органам місцевого самоврядування дозволу на випуск бонів, які мали зменшити дефіцит дрібних грошових знаків в Україні. У травні-червні 1918 р. бони були в обігу майже в усіх промислових центрах Української Держави. Їх поява не сприяла подоланню дефіциту грошей на території України, а ще більше ускладнила фінансове становище держави. Населення не могло використовувати бони в інших містах України. Органи місцевого самоврядування так і не спромоглися вирішити цю проблему.

Другим кроком на шляху вирішення даної проблеми стало запровадження у вільний обіг нарівні з грошовими знаками купонів позик царського уряду. У травні 1918 р. Кабінет міністрів дозволив обіг купонів 4% серій воєнних позик 1914, 1915, 1916 рр. Гетьманський уряд мав вирішувати й долю 5% позички «Свободи» 1917 р. А вже в радянській Росії купони цієї позички були прирівняні до «царських» грошових знаків по курсу 100 за 10 рублів. Після приєднання до Української Держави повітів Бессарабської, Мінської, Могилівської й Курської губерній значна їхня кількість хлинула на територію України. Їхню кількість збільшували й біженці з Росії. Тому гетьман дав добро на вільний обіг даних купонів на території держави [4, Арк. 1-7, 93].

Подоланню фінансової та економічної кризи в Україні заважала й велика кількість в обігу фальшивих грошових знаків, які попадали на українські землі з радянської Росії. Серед них переважали «керенки» номіналом 20 та 40 рублів, які було легко підробити. А вже на них були відсутні номери, а вони мали лише серію. Значний відсоток серед фальшивих купюр займали й українські грошові знаки номіналом 100 карбованців. Їх підроблення полегшувалося тим, що кліше захопили більшовики і вивезли до Москви. Купюри 100 карбованців попадали на український ринок не лише з Росії, але їх друкували й на території України. Так, у червні-липні 1918 р. були виявлені чотири фабрики фальшивих грошових знаків в Києві та Одесі. Боротьба з цим явищем значно ускладнювалася й тим, що якість друкування українських та російських грошових знаків була надзвичайно низькою. Поряд з цим, в державних та фінансових установах були відсутні зразки та опис всіх грошових знаків, що мали вільний обіг в Україні. Крім того, на одних і тих же купюрах, що друкувалися в Одесі та Києві, шрифт та колір були різними.

Гетьманський уряд докладав значних зусиль для боротьби з підробленням грошових знаків. З цією метою 29 квітня 1918 р. П. Скоропадський ухвалив спеціальний закон, статті якого посилювали відповідальність жителів України за виготовлення та збут фальшивих грошей. Він передбачав також розробку державними органами України спеціальних заходів для подолання цього явища. Однак переважна більшість положень названого законопроекту тривалий час не виконувалася. Лише у вересні-

жовтні 1918 р. керівництво гетьманату змогло звернути належну увагу на боротьбу з фальшивомонетниками. Дану роботу мав контролювати спеціально створений при Державному банку особливий відділ. При відділі створили спеціальну групу слідчих, які отримали надзвичайно широкі повноваження. Їх робота полегшувалася тим, що 24 вересня 1918 р. П. Скоропадський ухвалив рішення анулювати з 1 листопада 1918 р. обіг купюр номіналом 100 карбованців [2, Арк. 50-57].

Негативно впливав на фінансовий стан й вільний обіг на території Української Держави іноземних валют. Зокрема, німецької та австро-угорської. Особливо гострим було питання їхнього курсу до вітчизняного карбованця. У квітні 1918 р. україно-німецька-австрійська фінансова комісія встановила правила обігу валют Німеччини та Австро-Угорщини в Україні. Цей орган встановив їх твердий курс стосовно української грошової одиниці: 1 марка = 75 копійок, 1 крона = 50 копійок. За даним курсом війська Центральних держав здійснювали оплату за поштово-телеграфні та залізничні операції та проводили безпосередній обмін монопольними товарами між країнами. У всіх інших торгових операціях встановлювався вільний курс [3, Арк. 6-8].

У травні-червні 1918 р. командування німецьких та австро-угорських військ почало порушувати досягнуті домовленості й саме намагалось встановити курс своїх валют. На противагу цим діям Державний банк встановив такий курс вільного обміну валют Німеччини та Австро-Угорщини в Українській Державі: 1 марка = 66,6 копійок, 1 крона = 44,4 копійок. Державні та фінансові установи гетьманату мали суворо дотримуватися цього курсу [3, Арк. 15-20]. Командування окупаційних військ негативно зустріло таке розпорядження Державного банку України. Німецькі генерали намагалися впровадити обіг грошову одиницю окупаційного командування «німецький рубль» (ост-рубль). 1 острубль = 2 російським рублям [3, Арк. 27-37].

У відповідь на ці дії німецького командування міністерство фінансів гетьманату 29 квітня 1918 р. заборонило вільний обмін на території України острублів. У травні-червні 1918 р. фактично розпочалася «фінансова війна» між гетьманським урядом та окупаційним командуванням. Вирішити спірні питання мала україно-німецька-австрійська фінансова комісія. Пункти домовленості лягли в основу фінансової угоди, що була підписана представниками України, Німеччини та Австро-Угорщини 24 липня 1918 р. [3, Арк. 12-24].

В «Законах про тимчасовий державний устрій України» важливе місце відводилось Фінансовій Раді, яка мала стати вищою народною інституцією в справах державного кредиту і фінансової політики. На Раду покладалися такі повноваження: «1) обмірковування часу і умов здійснення державних позичок; 2) обмірковування справ дотичних державного кредиту, а також питань грошового обороту; 3) попередній, з особистого кожного раз розпорядження Гетьмана, розгляд справ по фінансовій частині, які мали бути вирішені в законодавчому порядку» [5].

У липні 1918 р. Фінансова Рада подала на затвердження гетьмана ряд заходів, що мали сприяти стабілізації фінансово-кредитної системи

Української Держави. Вони включали в себе такі положення: 1) розробити і затвердити державний бюджет на засадах реального обліку витрат і прибутків України; 2) перекрити потік російських рублів та фальшивих грошових знаків; 3) обмежити випуск українських грошей реальними потребами народного господарства; 4) ввести до обігу єдину українську грошову одиницю. Правда єдності у членів Ради щодо останнього пункту не було. Зокрема, представники «Протофісу» вважали, що треба наполягати на збереженні рубля як основної грошової одиниці України.

На основі цих пропозицій Рада Міністрів затвердила програму дій гетьманського уряду у фінансовій політиці. Вона була розділена на два етапи. Протягом першого передбачалося здійснити такі заходи: прийняти державний бюджет; позбавити керівництво радянської Росії та країн Четвертого союзу можливості впливати на грошовий обіг в Україні шляхом обмеження ввезення на її землі рублів, марок та крон; відокремити українську валюту від російської та оголосити карбованець єдиним законним платіжним знаком; забезпечити вилучення з обігу сурогатних грошей /бонів, купонів і т. п./; обмежити кількість готівки в обігу. Другий етап передбачав запровадження нового грошового знаку гривні, відкриття емісійного банку України та оздоровлення грошового обігу [6, Арк. 1-7].

Першочерговим завданням міністерства фінансів стала підготовка та затвердження проекту Державного бюджету на 1918 р. Його готувала спеціальна бюджетна комісія, яку створили при Державній скарбниці України. Її очолив директор департаменту державної скарбниці, відомий український економіст, громадський та політичний діяч – Х. Лебідь-Юрчик [7, Арк. 1-15]. Бюджет гетьманату ще й сьогодні залишається малодослідженою проблемою.

Наступним кроком в стабілізації фінансово-кредитної політики Української Держави стала спроба перекрити потік російських грошових знаків на її землі. Важливість даних дій пояснюється тим, що в обігу на території України знаходилися такі російські білети: царські рублі, керенки, облігації та купони внутрішнього займу I та II випуску 1905 р., III випуску 1908 р., 5% позички 1914 і 1915 рр., II внутрішня 5,5% позичка 1915 р., військові 5,5% позички 1915 і 1916 рр. та 5% позичка «Свободи» 1917 р. [8, Арк. 1-5].

Захистити гетьманат від цього грошового потоку мав ухвалений П. Скоропадським 17 серпня 1918 р. закон «Про обмеження ввозу в Україну російських грошових знаків». Згідно статей даного законопроекту в Україну заборонялося ввозити 5% зобов'язання і серії білетів державної скарбниці Росії. Ухвалення даного закону не зменшило потік російських грошових знаків на територію Української Держави. Тривалий час він майже не виконувався, а на кордоні між Україною та Росією панувала корупція та хаос. Тому 4 жовтня 1918 р. гетьман затвердив закон «Про обов'язкове подання до інституцій Державного банку України для за штампуння 5% зобов'язань Російської державної скарбниці». Згідно положень даного законопроекту з 4 жовтня по 15 листопада 1918 р. в Україні проходило реєстрування та штампуння всіх російських цінних паперів, що мали вільний обіг на українських землях. Право на проведення цієї операції отримали лише контори та відділи Державного

банку гетьманату. Поряд з цим, з жовтня 1918 р. на українських землях припинили вільний обіг купонів від державних займів Росії номіналом в 10 рублів і вище. До 1 грудня 1918 р. Державний банк України проводив їх обмін на українські карбованці [9, Арк. 125-130].

Введення твердої національної валюти – гривні уряд передбачав досягти шляхом підтвердження її цукром та хлібом, а не золотом як це було традиційно. Тому керівництво гетьманату приділяє особливу увагу наведенню порядку в здійсненні цукрової монополії. Відновленню цієї галузі П. Скоропадський надає пріоритетного характеру. З цією метою 30 травня 1918 р. він ухвалює закон «Про фінансування цукрової промисловості України», а в червні 1918 р. законопроект «Про забезпечення цукрових заводів буряками врожаю 1918 р.». У липні – серпні 1918 р. Рада Міністрів виділяє кошти для забезпечення цих заводів енергоносіями.

Одним із пріоритетних завдань гетьманату було визнано пошук джерел поповнення бюджету. З цією метою рада Міністрів підпорядковує у жовтні 1918 р. всі горілчані склади, тютюнову та цукрову промисловість міністру фінансів Української Держави. Введення цукрової, тютюнової та винної монополії дало можливість не лише зосередити контроль над державними прибутками, але й відновити роботу 75 винокурень, 233 цукрових заводів, 44 казенних складів та 64 тютюнових фабрик [10, Арк. 1-10].

Завершити грошову реформу в Україні мало введення в обіг єдиної національної валюти – гривні. Однак загострення економічного та політичного становища в Україні не дозволило гетьманському уряду завершити розпочату роботу. Дефіцит паперових грошей змусив раду Міністрів ввести 17 жовтня 1918 р. у обіг гривню нарівні з іншими грошовими знаками, що вільно ходили на території України.

Восени гетьманським урядом було здійснено сім емісій державних кредитових білетів (банкнотів), з яких шість у гривневій вартості та одна карбованцями. В серпні-вересні 1918 року в Україну надійшла перша партія національних грошових знаків, яку було замовлено для виготовлення в Берліні у «Reichsdruckerei», що й було зафіксовано на них аббревіатурою «RD». Всі банкноти – гривневої вартості номіналами в 2 грн. (автор проекту – М. Кричевський), 10, 100, 500 грн. (проекти, виготовлені Г. Нарбутом), 1 тисячу та 2 тисячі гривень (автор проекту – І. Мозолевський). То були кредитові білети, захищені водяними знаками і виготовлені на якісному папері [11, с. 58-60].

Висновки. У провадженні фінансової політики гетьманату вчені виділяють два етапи, перший з яких (травень-липень 1918 року) передбачав створення умов для реформи існуючого фінансового господарства та створення української грошової системи, а другий (серпень-грудень 1918 року) – створення її фундаменту через заснування Державного банку, Державного Земельного банку, виведення України з рубльової зони, випуск паперових грошових знаків, укладанні першого державного бюджету тощо [11, с. 154].

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. ЦДАВО України. – Ф.1064. – Оп. 3с. – Спр. 8. – Арк.. 1-17.
2. ЦДАВО України. – Ф.2199. – Оп. 1. – Спр. 20. – Арк. 1-80.
3. ЦДАВО України. – Ф. 2199. – Оп. 1. – Спр. 25. – Арк.. 1-101.
4. ЦДАВО України. – Ф. 2199. – оп.1. – Спр. 30. – Арк.. 1-112.
5. Державний вісник. – 1918. – №1. – 16 травня.
6. ЦДАВО України. – Ф.2199. – Оп.1. – Спр. 12. – Арк.. 1-40.
7. ЦДАВО України. – Ф.2199. – Оп.1. – Спр. 146. – Арк.. 1-40.
8. ЦДАВО України. – Ф.2199. – Оп.1. – Спр. 22. – Арк.. 1-70.
9. ЦДАВО України. – Ф.2199. – Оп.1. – Спр. 29. – Арк.. 1-140.
10. ЦДАВО України. – Ф.2199. – Оп.1. – Спр. 210. – Арк.. 1-100.
11. Гай-Нижник П.П. Фінансова політика уряду Української Держави Гетьмана Павла Скоропадського (29 квітня – 14 грудня 1918 р.) / П.П. Гай-Нижник. – К., 2004. – 430с.

УДК 94:001.8 (477)*Наталія Сердюкова
(Дніпро, Україна)***ВИКОРИСТАННЯ УСНИХ ДЖЕРЕЛ В ІСТОРИЧНИХ
ДОСЛІДЖЕННЯХ**

В статті автором зроблено спробу розглянути доцільність використання усних джерел в історичних дослідженнях.

Ключові слова: усна історія, історичні дослідження, усні джерела.

In the article the author attempts to examine the feasibility of using oral sources in historical research.

Key words: oral history, historical research, oral sources.

Останнім часом у власних дослідженнях науковці різного напрямку все частіше використовують записані усні свідчення очевидців, які були учасниками різних подій. Актуальність використання усних джерел полягає у наступному: по-перше, це дає змогу розширити джерельну базу робіт, по-друге, відійти від старого методу вивчення історичних подій. українські науковці все частіше використовують у власних дослідженнях не лише документальні джерела, а й записані усні свідчення очевидців, учасників певних подій. Саме через це виникає необхідність збору усних свідчень, розробки методів роботи з ними. Метою розгляду даної теми є залучення до знань стосовно історії.

Одним із видів джерел, що існують в історичній науці, є усні джерела. Під усними джерелами слід розуміти будь-яку інформацію, отриману і зафіксовану дослідником у процесі вербального спілкування з людьми, котрі надають її на його прохання. Подібна інформація надається людьми у вигляді спогадів про події, свідками яких вони стали, розповідей про історичне минуле, цитування усної народної творчості (переказів, легенд) тощо.